

بسم الله الرحمن الرحيم

یکی از مبانی در فقه معاصر انفتاح باب اجتهاد است اگر این مبنا مورد پذیرش نشود یک گام در فقه معاصر برداشته نمی شود مبنای دیگر عمومات و اطلاقات است

عناوین اولیه و عناوین ثانویه

سومین مبنایی که در فقه معاصر بکار می آید عناوین اولیه و عناوین ثانویه هستند

بحث اول- تاریخچه عناوین اولیه و عناوین ثانویه

اولین فقیهی که این مساله را مطرح کرده است مرحوم محمد تقی اصفهانی صاحب هدایت المسترشدين است - متوفای ۱۲۴۸هـ- تکلیف ثانوی را در بحث صحیح و اعم بکار گرفته است. بعد از او صاحب فصول تحت عنوان التکلیف الاصلية و العارضية در بحث قاعده لاجرح از این واژه استفاده کرده است و در بحث اجتهاد و تقلید به صورت کوتاه عنوان اولیه و ثانویه را اشاره می کند. بعد از شیخ انصاری و آخوند تعبیر اولیه و ثانویه را بکار برده اند. در فقه اهل سنت و اصول آنها واژه اولیه و ثانویه نیست ولی چه بسا واژه اصطلاح در اصول اهل سنت به این عناوین بر می گردد، گرچه اهل تسنن مفهوم رخص را بکار می برند که به بخشی از احکام اشاره می کند که در عرف متأخر اصول فقه شیعی به عنوان احکام ثانویه بکار رفته است. بنابراین در بین اصولیین قبل از قرن سیزده این عنوان را نداریم لکن تعبیر حکم اولی و حکم ثانوی و تکلیف اصلی و تکلیف عارضی، تعبیر حکم به عوارض خارجی یعنی محتوا به عبارت های مختلف بیان شده است.

بحث دوم- تعریف عناوین اولی و عناوین ثانوی

به نظر می رسد در تعریف اختلافی نیست حکمی که بر ذات موضوعات با صرف نظر از عوارض خارجی بار می شود عنوان اولی می گویند مانند اکثر عناوین، عنوان وجوب صلات و صوم. ولی حکمی که بر موضوعی به لحاظ عارضه خارجی بار می شود عنوان ثانوی است، عناوین ثانویه بسیار کارگشا هستند؛ این دو عنوان جزو متن فقه اند و هر دو حکم الله هستند به همان اندازه که حکم الله اولی مهم است و وجوب اطاعت دارد به همان اندازه حکم الله ثانوی مهم است و وجوب اطاعت را دارد.

مبحث سوم- تعداد عناوین ثانوی

عناوین ثانوی به محدود به عنوان خاص نیستند ولی می توان از عناوینی که بکار گرفته شده چارچوبه را بدست آورد.

۱- عنوان اضطرار

المائدة ، الجزء ۶، الصفحة: ۱۰۷، الآية: ۳

حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ وَالدَّمُ وَلَحْمُ الْخِنْزِيرِ وَمَا أُهِلَّ لِغَيْرِ اللَّهِ بِهِ وَالْمُنْخَنِقَةُ وَالْمَوْقُوذَةُ وَالْمُتَرَدِّيَةُ وَالنَّطِيحَةُ وَمَا أَكَلَ السَّبُعُ إِلَّا مَا ذَكَّيْتُمْ وَمَا ذُبِحَ عَلَى النُّصُبِ وَأَنْ تَسْتَقْسِمُوا بِالْأَزْلَامِ ذَلِكُمْ فَسُقُ الْيَوْمَ يَيْسَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ دِينِكُمْ فَلَا تَخْشَوْهُمْ وَاخْشَوْنِ الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتِمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيْتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا فَمَنِ اضْطُرَّ فِي مَخْمَصَةٍ غَيْرِ مُتَجَانِفٍ لِإِثْمٍ فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿۳﴾

اگر کسی مضطر بشود در آستانه مرگ قرار گرفت و میل به گناه نداشته باشد می تواند از میتة استفاده کند. بالجمله اضطرار جزو عناوین ثانویه است.

۲- عنوان ضرر بر نفس

مثلا بیمار می داند که خوردن فلان غذا منجر به هلاکت و نابودی او می شود خوردن چنین به عنوان ثانوی حرام است.

۳- عنوان اضرار به غیر

مثلا کندن چاه فاضلاب در منزل مباح و جایز است اما اگر موجب ضرر بر همسایه باشد سبب بشود خانه همسایه آسیب ببیند. به عنوان ثانوی کندن چاه فاضلاب در منزل چون به همسایه ضرر می زند جایز نیست. حدیث سمره بن جندب همین مطلب را می گوید سمره به خرماي خود سرگشی می کرد ولی سبب اضرار به انصاری شد لذا پیامبر او را منع کردند.

۴- عنوان عسر و حرج

حرج عبارت از عنوانی که غیر قابل تحمل است، عسر و حرج در متن خود شدت دارد، لازم گفته شود عسر و حرج شدید اگر چیزی قابل تحمل باشد حرجی نیست و این عنوان بر او صدق نمی کند مثلا روزه گرفتن برای زن باردار مضر باشد او را به حرج می اندازد نباید روزه بگیرد پس عسر و حرج سبب افطار او می شود. مثال روزه

پیرمرد و پیرزن که بخاطر ضرر روزه از آنها ساقط می شود. آیا عدم وجوب روزه از عناوین اولی یا عناوین ثانوی است؟ الظاهر جزو عناوین ثانوی است یعنی خداوند که روزه را تکلیف کرده بر شیخ و شیخه گفته روزه گرفتن واجب نیست. اگر نفس عنوان شیخ و شیخه موضوعیت داشته باشد مانند عنوان مرضعه عنوان اولی می شود مگر احراز شود این عنوان به دلیل حرج و مشقت است.

۵- مقدمه واجب باشد

اگر چاه را در خانه حفر نکند زمانی می رسد آب برای وضو و غسل نخواهد داشت تهیه آب برای وضو و غسل مقدمه واجب است یا آنچه مقدمه حفظ نظام است مثلا جوانان در سن قانونی به سربازی بروند که اگر به سربازی نروند نمی توان کشور را از دشمنان محافظت کرد.

۶- مقدمه حرام

در داستان میرزای شیرازی وابسته کردن کشور به دولت روسیه انگلیس خطر بود- تنها خطر اقتصادی نبود- انحصار تنباکو دیگر انحصارها را برای انگلیس فراهم می کند و ایران را کاملا ورشکسته می کردند و اضافه بر فساد اقتصادی فرهنگ فاسد خود را به کشور می آوردند بنابراین چون قرار داد انحصار تنباکو مقدمه حرام و مقدمه سقوط اقتصادی و فرهنگی کشور بود فتوا دادند الیوم استعمال تنباکو بای نحو کان در حکم محاربه با امام زمان است

۷- معاونت بر امور واجب

کمک بر تحقق واجبات شرعی مانند کمک برای جهاد و دفاع.

۸- اعانت بر اثم

کمک به ظلم و گناه دیگری مانند فروش انگور به کسی که آن را به شراب تبدیل می کند.

ان قلت: تفاوت اعانه بر اثم با مقدمه واجب و حرام چیست.

قلت- اعانت با فعل غیر سنجیده می شود اما مقدمه واجب و حرام با فعل خود فاعل سنجیده می شود.

۹- اهم و مهم

چه بسا همه عناوین به این عنوان برگردد؛ در تمام عناوین فوق‌اهم و مهم وجود دارد و همه حکومت‌ها حق یا باطل پیوسته دو مساله را پیش روی خود دارند یکی مساله اهم و مهم و دیگری مساله افسد و فاسد، چون باطل برای خود ارزش‌هایی دارد. عقل حکومتی و حکومت عاقل اقتضا می‌کند اهم و فاسد را بر مهم و افسد ترجیح بدهد.

۱۰- نذر و عهد و قسم نیز از عناوین ثانویه هستند.

آیا حکم حکومتی از عناوین اولیه یا از عناوین ثانویه است را در آینده مطرح خواهیم کرد. رعایت قوانین کشور از باب حکم حکومتی رعایت آنها واجب است. بنابراین آیا احکام ولایی از عناوین اولی یا از عناوین ثانویه هستند از مباحث چالشی هستند امام راحل قائلند که از احکام اولیه هستند.

کلید بودن عناوین ثانویه

عناوین ثانوی که نقش مهمی در گره‌گشایی در عرصه فقه معاصر دارد، کلید است منتهی در این عرصه باید به دو نکته توجه بشود

نکته اول- عناوین ثانویه بر دو قسم اند؛ یکی عناوینی که به جهت ضرورت هستند، مقیدا بالضرورة جعل می‌شوند مانند قوانین که به جهت مصلحت نظام و ضرورت تصویب می‌شود. مقام معظم رهبری فرمودند این گونه قوانین باید مدت دار باشند. البته گاه مصلحت و ضرورت مقطعی یا طولانی باشد که در هر دو صورت باید قید بخورند و محدود زمانی داشته باشند.

نکته دوم- افراط و تفریط

با مواجه شدن با مختصر مشکل رو به عناوین ثانویه بیاورد افراط است و از آن طرف نمی‌توان آنجا که عنوان ثانوی، عنوان ضرر و عسر و حرج و به هنگام اضطراب اصرار بر عنوان اولی کند تفریط است و مورد قبول نیست.